

BOGANMELDELSER

Paul Leer-Salvesen: Menneske og Straff. Universitetsforlaget, Oslo 1991.

I 1991 forsvarede Paul Leer-Salvesen ved det juridiske fakultet i Oslo en doktorafhandling om skyld og straf, som samme år blev udgivet med titlen "Menneske og Straff".

Leer-Salvesen (L-S) er ikke selv jurist, men teolog og forfatter, og har bl. a. arbejdet som fængselspræst (på deltid) i 10 år. Med denne baggrund har han fra så at sige alle relevante synsvinkler behandlet forbrydelse og straf: historisk, juridisk, filosofisk, psykologisk og religiøst.

Det mest bemærkelsesværdige – og originale – ved hans disputats er dog resultaterne af det feltarbejde, som han udførte i 1985 med udførlige samtaler med 13 (tilfældigt udvalgte) norske drabsdømte om "skyld og soning". Disse samtaler med samt L-S's refleksioner og konklusioner omkring dem, som udgør godt den første tredjedel af afhandlingen, har tidligere været udgivet i en særskilt bog, både i Norge (1988) og i Danmark (1991) med titlen "Efter drabet". Denne selvstændige bog har allerede været (højest positivt) anmeldt i dette tidsskrift af retspsykiater Peter Gottlieb (1988, s. 267–70). Derfor vil nærværende anmeldelse primært beskæftige sig med de sidste – mere teoretiske – to tredjedele af afhandlingen, for dog at slutte af med en vurdering af, hvordan bogen virker i sin helhed. Mens samtalerne med de drabsdømte udgør afhandlingens Del I: "Efter drabet" (afhandlingens norsk er oversat til dansk i denne anmeldelse), består den teoretiske og historiske del af fire dele: II, III, IV og V.

Del II er en gennemgang af den norske Højesterets domme i drabssager i tiåret 1980–89. Det drejer sig om 59 drabssager, og L-S konkluderer, at der i domspræmisserne kan findes elementer fra de fleste kendte strafferetsteorier, dvs. fra "præventionsteoretikere, behandlingsoptimister og retfærdighedstænkere" (s. 169). F. eks. nævnes det generalpræventive aspekt eksplicit som begrundelse i 12 af dommene.

I de fleste af dommene indgår også, hvordan den dømte virker på omgivelserne. Det kan virke skærpene for dommen, hvis den anklagede forekommer at være kold, hensynsløs og ikke-angrende. Omvendt kan det virke formildende, hvis han (hun) forekommer sympatisk, nedbrudt, angrende. Det vil sige, at man – den dømmende myndighed – i sidstnævnte tilfælde lægger afstand mellem handling og person.

I domspræmisserne kan der også udtrykkes forståelse for, at drabsmanden kunne komme så langt ud, f. eks. i form af "berettiget stærk harme". Når dommere eller nævninger kan indføle sig i gerningsmandens situation, f. eks. i den vrede han følte, bliver drabet forklarligt ud fra situationen, ikke ud fra personen – og det kan gøre dommen mildere. På den anden side kan det tilsyneladende meningsløse, motivløse drab, som er uforeneligt med drabsmandens "normale person", også blive pådømt mildere. Men hvis det meningsløse, motivløse kan forklares med, at det er udført af en person, som retspsykiatere karakteriserer som karakterafviger – kan det tværtimod komme til at virke "strafbegrundende og skærpene".

Endnu i andre tilfælde kan der hos dommere være forståelse for, at forbrydelsen i sig selv, med den lidelse den har påført drabsmanden (f. eks. over at han har slået sin elskede ihjel), kan være straf nok i sig selv – men at de dog må straffe ud fra forestillingen om "retfærdig gengældelse".

Samlet konkluderer L-S, at det er denne gengældelsestanke, som er det centrale element i dommernes straffetænkning. Og på grundlag af samtalerne i "Efter drabet" kan han påpege, at de dermed er i god overensstemmelse med de drabsdømtes egen (rets)opfattelse. Drabsmændene er nemlig de første til at mene, at "deres onde handling må gengældes med noget ondt". Udover det præventive aspekt i den gældende domspraksis, må dom og straf også opfattes som retfærdig – og såvel hos dommere som hos domte "lever gengældelsestanken i bedste velgående". Eller som L-S udtrykker det efter sin gennemgang af den norske Højesterets drabsdomme: "Straffen er mere personlig og moralsk, måske også mere mystisk og emotionel end politikeres og teoretikers refleksioner om straf som et egnet middel til adfærdsdirigering." (s. 205). Denne problemstilling er formentlig lige relevant for dansk som for norsk dømmende myndighed.

Del III, som har titlen "Straffen, staten og mennesket", indledes med nogle beragtninger over straffens formål hos munkene (in casu, Benediktiner-ordenen). Der er straffens midlertidig udelukkelse af fællesskabet, af hensyn til synderen selv. Straffens legitimering findes i kærligheden til den bror, som har forbrudt sig. Han må bringes til at forstå, at han har gjort noget forkert – før han kan inddrages i fællesskabet igen. Det er formålet med straffen.

En kort selektiv, historisk gennemgang af straffeteorier indledes med Platon. Hos ham siger Protagoras i en berømt dialog, at der straffes med fremtiden for øje. Det skete kan ikke gøres om. Men straffen kan få forbryderen og andre til ikke at gøre noget lignende. Det er altså afskrækkelse og prævention – og ikke gengældelse, som ifølge Protagoras er straffens dybere mening. Et tilsvarende synspunkt finder L-S hos den romerske – stoiske – filosof Seneca med hans formulering af, at "Ingen fornuftig mand straffer", "quia peccatum est, sed ne peccatur". Altså der straffes ikke "fordi der er syndet, men for at der ikke skal syndes". Begge disse – antikke – synspunkter på straffens formål er af praktisk, social og "dennesidig" art.

Senere kom der et helt andet syn på, hvorfor der skulle straffes – nemlig fordi synderen havde forbrudt sig imod loven, dvs. samfundets, statens og ikke mindst Guds lov – hvilket med inkvisitionen blev gjort til et og det samme.

I dag tager vi det som en selvfølge, at straffesystemet – retten til at dømme og straffe – hører staten til. Men som L-S gør opmærksom på (med udgangspunkt i Herman Bianchis bog "Ethik des Strafens" (Berlin 1966)), har det ikke altid været sådan. Inkvisitionen bidrog afgørende til, at staten trådte ind og overtog den skadelidtes eller offerets plads i strafferetten. Forbrydelsen blev fra 1200-tallet opfattet som værende sket mod staten – og mod Gud. Indtil da havde der ikke været noget skarpt skel mellem civilret og statslig strafferet.

Herefter gør L-S rede for Kants strafferetlige tænkning, som har haft betydning helt frem til i dag. Det centrale element i hans "Methaphysik der Sitten" fra 1797 er forestillingen om en højere retfærdighed – og straf bliver opfattet som en gengældelse for at have forbrudt sig mod denne retfærdighed (eller lovlydighed). Kant opfatter straffen kausalt: fordi der er syndet, må der straffes. Samfundet – staten – har pligt til at straffe for at værne om og helligholde retfærdigheden – og altså ikke ud fra samfundsmæssige nyttehensyn, eller af hensyn til forbryderen, f. eks. for at forbedre eller uskadeliggøre ham. Som Kant selv siger det: "Går retfærdigheden under, har det ikke længere nogen værdi, at der lever mennesker på jorden." (s. 231).

Senere – op igennem 1800-tallet – blev det helt andre synspunkter, der blev fremherskende med hensyn til straffens formål, nemlig de special- eller generalpræventive, ofte i en kombination af begge dele, som (i Tyskland) fik navnet "Vereinigungs"-teori. Men at der stadig findes elementer af Kants tanker om straf som "gengældelse af hensyn til retfærdigheden" i den nuværende retsopfattelse er ifølge L-S tydeligt. Det fremgår af den ovenfor beskrevne analyse af norsk Højesterets praksis – såvel som af de interviewede drabsmænds egne ord. Begge steder – og i folks almindelige retsfølelse – har (med L-S's ord) "gengældelsens nødvendighed en forankring i det dybt emotionelle råb "Noget må der ske!", som altid lyder efter en forbrydelse." (s. 238).

Del IV hedder "Straf og teologi", og behandler strafferetten som tema for teologien. Her indleder L-S med at påpege, at det berømte – eller berygtede – talionske princip fra 2. Mosebog om "øje for øje, tand for tand" aldrig har været brugt i strafferetlig forstand. Når der i Israel som i Europa i Førmiddelalderen skete en grov personkrænkelser, blev der forsøgt en mægling mellem parterne eller parternes familier ved "retten i byporten". Det var en dommer, som ikke skulle udmåle en straf, men søge en løsning, som begge parter kunne acceptere. I denne sammenhæng kunne talions-princippet være grundlag for udmåling af en skadeserstatning, men ikke for at lidelsen i straffen skulle matche lidelsen i forbrydelsen. Så når dette princip er blevet brugt i Europa tilbage fra Middelalderen til at retfærdiggøre statens gengældelse som et udtryk for Guds vrede, er det – som påvist af tyske bibelfortolkere – et misbrug af den sammenhæng, det er fremsat i.

Efterfølgende gør L-S rede for teologernes ideer om strafferet i dette århundrede. Her ser han to hovedlinier. Den ene er inspireret af Kant. Her omtales en norsk kantianer, Ole Hallesby, som i sin bog "Den kristelige sedelære" (1928) bl. a. skrev, at "straffen må være i overensstemmelse med Guds retfærdighed og med Guds straf" (s. 299). Han ønskede en stærk stat og så "straffen som dens gudgivne sværd" til at opretholde autoritet og samfundorden (s. 303). Bl. a. gik han ind for dødsstraf, skønt den var blevet afskaffet i 1902.

Lignende synspunkter findes hos konservative lutherske såkaldte "skaberordens-teologer" i Tyskland helt op i 1970'erne. Hos dem er der "en tendens til at overføre kriminalitetens drama til en anden scene end den mellem menneskelige, lokale" (s. 307). De ser straffen som et led i kampen mellem orden og kaos, mellem det gode og det onde. En af de førende er Paul Althaus.

Den anden hovedlinje repræsenteres af Karl Barth, som har haft stor betydning i de teologiske miljøer i de sidste tiår. Han lægger vægt på, at straffen skal være menneskelig. Der skal ikke øves gengældelse, men derimod ydes omsorg og forsorg. Barths hovedpointe er, at der "ikke eksisterer nogen fundamental modsætning mellem gerningsmand og de andre, som lever i samfundet" (s. 316). Straffen skal fuldbyrdes som en omsorg for den dømte – og ikke som en påtvungen soning i form af et tilføjet onde. Denne omsorg "kan vække en vilje til soning og selvopgør hos gerningsmanden" (s. 317). Og i soningen ligger "Guds barmhjertige henvendelse til det skyldige menneske som tilgivelse" (s. 321).

Helmuth Gollwitzer, som er elev af Barth, er dog mere praktisk – og realistisk. Han mener, at straffetikken ikke kun kan begrundes teologisk, men også ud fra samfundsmæssige hensyn. Han erkender, at begrundelsen for det nuværende straffesystem er gengældelse og ikke soning, og anerkender at straffen ikke kun kan være omsorg, men at den også må være afskrækkelse (s. 323).

I 1990 udgav Den evangeliske Kirke i Tyskland en betænkning om straffetetik med titlen "Strafe: Tor zur Versöhnung" – som er helt i Barths ånd. Her tales der for, at sætte gerningsmand og offer i centrum for retsordenen – hvilket kristen tænkning skal fremme. En tanke, som L-S helt kan tilslutte sig (s. 334).

I opsummeringen af Del IV siger L-S bl. a., at teologien påpeger, at mennesket er noget mere end det, det gør. I ovennævnte betænkning hedder det f. eks.: "Afskyen for gerningen må ikke føre til afsky for gerningsmanden. Hvis vi ikke bare distancerer os fra gerningen, men også fra gerningsmanden, fjerner vi os samtidig fra os selv: vi fjerner os fra vor egen menneskelighed." (s. 338).

At fastholde denne fundamentale skillelinie mellem person og gerning er – ifølge L-S – et vigtigt mål for teologien i forhold til juraen.

Del V – bogens sidste – har titlen "Skyld som straffens forudsætning". Her kommer L-S klart og utvetydigt med sit eget syn på straffe-problematikken – selv om han har været til stede med egne holdninger hele afhandlingen igennem.

En forudsætning for at tale om skyld i strafferetlig forstand er tilregnelighed og forsætlighed. "Skylden får sin form ud fra hvilken grad af vilje til den onde handling, der er til stede." (s. 358). Hertil kan komme formildende – reducerende – omstændigheder som f. eks. nødværge eller "berettiget harme eller stærk nedsættelse af bevidstheden". Alt dette medfører en graduering af skylden, og den samlede mængde af skyld modsvares af "en tilsvarende kvantum-størrelse på straffesiden" (s. 358). Men som L-S gør opmærksom på, så er skylden hos de drabsdømte noget mere end straffeskyld, og det at have en (skyld)følelse. Hos dem han har talt med, finder han ikke en adskillelse mellem den juridiske og den moralske, eksistencielle skyld. De to ting kan ikke adskilles – mindst af alt i drabsmandens eget sind. For ham er der kun én skyld – i hans samlede følelses- og sjæleliv. "For de dømte var det skyldproblematikken i al sin væld, fra jura og psykologi til filosofi og teologi, som blev aktualiseret i og med forbrydelsen." (s. 375).

L-S konkluderer, at – "Ideen om en straffeskyld som har en egen eksistens forskellig fra andre former for skyld er i bedste fald en juridisk abstraktion, i værste fald en uredelighed." (s. 375). Hermed er han i klar opposition til Alf Ross, som han kalder "en straffedogmatikkens adfærdspædagog" (s. 366), og slutter sit kapitel om "Alf Ross om skyld" med ordene: "Det er min indvending mod Ross: han er fuldstændig uinteresset i det skyldige menneske. Bare interesseret i et ordnet samfund." (s. 370).

Skyldbegrebet belyses fra så at sige alle teoretiske synsvinkler, bl. a. ved korte gennemgange af Heideggers ontiske skyldbegreb, Freuds skyldfølelse og Martin Bubers eksistencielle/teologiske skyldbegreb. Martin Buber lægger stor vægt på, at der fra den eksistencielle skyld går en soningsvej. Terapeuten, dommeren og præsten kan følge med et stykke på vejen, men hele soningsvejen må den enkelte skyldige gå alene. Den anklagede sidder i retssalen med en skyld, som er noget mere end "forsættet som straffens forudsætning". Og opgøret med denne skyld i dens totalitet er ikke mulig i retten, og heller ikke alene hos psykiater eller præst. Dette opgør må den skyldige selv foretage – med hjælp fra disse tre sfærer. Det, der foregår i retssalen, kan være det første nødvendige opgør, for at gerningsmanden kan sone sin – totale – skyld. Men som L-S siger det, idet han bygger videre på Bubers tanker – så "er det strafferetlige skyldbegreb blevet professionaliseret væk fra den almindelige, menneskelige skyldforståelse." (s. 392).

Retssproget bliver sagorienteret frem for personorienteret. Gerningsmanden selv lærer at klæde selv den mest grufulde forbrydelse i den juridiske jargon. Som L-S udtrykker det, findes der "en kølig lindring i den juridiske objektivering" (s. 393) – når f. eks. drabet eller mordet omtales som "sagen".

Men som samtalerne med de tretten drabsmænd viser, så er deres forbrydelse langt fra omfortolket til "sag" i den enkeltes dybt alvorlige sorgarbejde: "I cellen er sorgen og skylden til stede som levende og smertefulde og personlige realiteter." (s. 393). Af relevans for dette sorgarbejde mener L-S, at – "Realisme i afdækningen af en drabsforbrydelse repræsenterer noget godt og vigtigt. (. . .) Det gør det lidt vanskeligere for en gerningsmand at flygte ind i fortrængningen i sorgens første fase: Han bliver tvunget til at se det han gjorde, og at indse det som sandt. Og i denne tvang er der skjult en dyb visdom." (s. 396).

I sin opsummering af afhandlingens sidste del – "Strafferetten og det skyldige menneske" (s. 404) – siger L-S, at "strafferetten har sin store styrke i, at den holder den anklagede fast i det, han har gjort i en ceremoni, som gør det vanskeligt at flygte ind i fortrængningen og fornægtelsen." Men samtidig efterlyser han et retsligt opgør, som bedre formår at inddrage gerningsmandens skyld (følelse) i sin eksistentielle helhed: "Bliver vi dygtigere til at tale skyldens sprog, vil vi kunne styrke retssalens indhold som opgørssite." (s. 406). Det vil være til gavn for de berørte mennesker, men også til gavn for samfundet. At forstå sådan at lovbyggere, som påvirkes i deres sjæls skyldforståelse vil være mindre tilbøjelige til at begå ny kriminalitet. Men som L-S slutter af med at sige – "da er vi ovre i en farlig dialektik, som sætter lighedstegn mellem sandhed og nytte – og vi nøjes med at tale om en mere – menneskelig ret." (s. 407).

Bogen slutter med et postludium, som er "10 teser om straffens etik". Lad de sidste ord stå som det klareste – smukkeste – eksempel på Leer-Salvesens eget straffetiske "credo", efter at han har været – og har ført læseren – vidt omkring i dette univers: "Alt som kan gøre straffen mere meningsfuld, mere aktiv, mere forsonende, mere i stand til at bringe den dømte ind i det menneskelige fællesskab er med til at understrege at straffen er et opgør. *Et opgør er man aktiv deltager i, ikke passiv genstand for.*" (s. 418).

Dette er i (meget) store træk indholdet af denne væsentlige bog. Anmelderen har ment, at den bedste måde at yde bogen retfærdighed har været at lade den tale selv så fyldigt som anmeldelsens rammer tillader. Det må være den bedste appetitvækker til for alle – ikke mindst professionelt – interesserede i emnet at gå til bogen selv. Og naturligvis indeholder den meget andet og mere end det her fremdragne. Mange andre strafferets-eksperter, teologer og filosoffer er omtalt. Mange andre synspunkter og nuancer findes behandlet i bogen.

Skal anmeldelsen derudover indeholde kritiske bemærkninger kan en være, at der udover skandinaviske – næsten udelukkende er anvendt tyske kilder. L-S giver selv som grund hertil, at dels er hans kendskab til tysk debat bedre end til andre landes, og dels har spørgsmålene om skyld og straf en særlig stærk position i tysk filosofi og teologi (s. 333)

En anden bemærkning kan være, at der ikke er megen sammenhæng eller reference mellem afhandlingens teoretiske del og samtalerne med de drabsdømte. Ovenstående referat kan her godt give et forkert indtryk af hyppige referencer fra den teoretiske diskussion til "resultaterne af feltarbejdet". For det er der ikke. Men her har det været afgørende for L-S at nærme sig drabsmændene og deres liv nænsomt og diskret, at lade dem bestemme sam-

talernes karakter, frem for at skulle "bruge dem i afprøvning af teorier". Og meget af den ovenfor omtalte teori bliver da også indirekte præsenteret i L-S's vurdering og strukturering af samtalerne. Begge dele – præsentation af samtalerne i "Efter drabet" og den grundige teoretiske del – kan, måske netop grundet den løse sammenhæng eller reference mellem dem, læses med stort udbytte hver for sig. Og her skal det nævnes, at mens den teoretiske del godt kan være svær og tung læsning for et bredere publikum, så virker "Efter drabet" – bevidst – henvendt til en bred, uindviet læserskare. Og ikke desto mindre – som L-S selv siger det i indledningen: hvis hans arbejde på nogen måde kan siges at opfylde målet om "at bidrage med ny viden", så må det være med interview-undersøgelsen. Her er det lykkedes ham at formidle stor indsigt i den verden af skyld, sorg, straf og soning, som er drabsmændenes efter at retten har dømt. Hvad dette angår, vil der naturligvis være (store) forskelle hos de enkelte drabsdømte. Dette spørgsmål behandles ikke af L-S. Men selve drabsforbrydelsen vil ramme og mærke (næsten) alle drabsdømte så dybt i sindet – at deres skyld og skæbne "efter drabet" er langt mere ensartet end omstændigheder, motiver eller sindstilstand var før og under drabet.

Afhandlingens undertitel er "En refleksjon om skyld og straf som et bidrag til arbejdet med straffens etik". Det indiceres, at sigtet med bogen er at diskutere skyld og straf med hensyn til kriminalitet generelt – og altså ikke specielt med hensyn til drabskriminalitet. Imidlertid er det både klart og underforstået, at det primært er skyld og straf i forbindelse med drabsforbrydelser, som L-S forholder sig til. Klart ved at afhandlingens to første dele specifikt handler om drabskriminalitet, nemlig interviewene med de drabsdømte og gennemgangen af drabssager i den norske Højesteret. Og underforstået ved at megen af den teoretisk, filosofisk og religiøst diskuterede skyld, ikke ville være særlig *nærværende* for en række mindre forbrydelser eller lovovertrædelser (som dog kan udløse fængselsstraf). Dette sidste fremgår ikke mindst af L-S's eget feltarbejde, hvor han i slutningen af "Efter drabet" har foretaget en række "kontrol-interviews" med andre afsonere end drabsmænd. Her konkluderes, at skyld (-følelse og -forståelse) hos lovovertrædere påvirkes af, om de har en klar viden – eller bevidsthed – om den eller de personer, de har skadet eller forulempet.

Har de på denne måde tanker og følelser omkring det eller de konkrete ofre for deres forbrydelse – er spørgsmålet om (eksistenciel) skyld i høj grad relevant. Og følgelig er hele skyld- og strafproblematikken i L-S's bog i særdeleshed reel i forbindelse med den værste og mest uoprettelige forbrydelse af alle: drab eller (det mere rystende ord) mord.

Den, der mener dette – altså jeg som her anmelder "Menneske og Straff" – afsoner selv en straf for drab, og skulle dermed have særlige – tragiske, forfærdelige – forudsætninger for at vurdere bogens synspunkter. Hvad det angår, kan jeg identificere mig med meget af det, som udtrykkes af de interviewede drabsdømte eller af L-S selv. Og for mig selv er det af stor værdi at se, at mange af de tanker og følelser, jeg selv har i min personlige skyld og straf ikke er noget, jeg er ene om. Hvad angår bogens hovedtese om at få en tættere sammenhæng mellem total (eksistenciel) skyld og straf ind i domspraksis – tror jeg ikke, det ville "hjælpe" drabsmanden, at han selv skulle "være mere med" i udmålingen af sin straf. At han selv skulle vurdere – og afgøre – hvad der var "en retfærdig straf", ville simpelthen være for stor en byrde at lægge på hans skuldre. For hvordan skulle han kunne dømme sig selv hårdt nok – i egne som i (nogle) andres øjne. Så den, der har begået drab, har mere end nogen lovbyrde brug for at få sin straf – og det vil sige en "objektiv, afgrænset straf i

form af et antal fængselsår", som fastsættes "uden hans medvirken" og som kan anses for retfærdig – hvilket mere vil sige hård nok end mild nok. Nemlig hård nok til at (tilstrækkeligt mange) andre kan synes, han bliver straffet nok, og derfor ikke vil ønske at straffe ham yderligere med f. eks. kulde og udstødelse, eller ligefrem selvtægt – både under og efter hans afsoning. Og hård nok for hans eget behov for (en eller anden form for) soning. Min sidste bemærkning om denne prisværdige bog går på et ord eller begreb, som jeg mener L-S mangler at have med – og som er helt centralt for drabsmandens "resterende liv" – og det er ordet 'nåde'.

L-S nævner flere gange, at tilgivelse ikke kan gives for drab, da den eneste som reelt kunne give den er offeret. Og det er jeg helt enig i: at der ikke gives tilgivelse for drabsmanden – hverken fra andre eller fra ham selv. Men der gives nåde! Og det er meget afgørende for, om man som drabsmand kan leve videre efter sin forbyrdelse. Det eneste sted ordet bruges i bogen (så vidt jeg har bemærket) er i forbindelse med Karl Barths holdning. Her hedder det: "Guds livgivende nåde trådte ikke i kraft *efter* loven, men står ved begyndelsen, forud for loven." (s. 319).

I kirkerne kan vi om søndagen høre præsterne tale om "Guds nåde", og der er næppe mange almindelige mennesker, der forbinder noget med det. Men for mig selv – og formentlig for enhver drabsdomt – repræsenterer det noget meget konkret og reelt, nemlig andre menneskers nåde. Andres nåde – som et udtryk for Guds nåde – er afgørende for om drabsmanden kan leve videre (blandt andre) med og efter det, han har gjort. Men før han får den, og måske for at kunne få den – har han brug for "sin retfærdige (dvs. tilstrækkeligt hårde) straf". Hvad "tilstrækkelig hård" vil sige, afgøres af den til enhver tid udbredte humanisme, medmenneskelighed og kristne hjertegrund.

I dagligsproget kender vi efterhånden kun ordet 'nåde' fra talemåden "at lade nåde gå for ret". Anvendt på rette tid og sted er det et smukt princip, men hvad angår drabsmanden er det nærmest det modsatte, han har brug for. Han har brug for at få sin straf, at "retten sker fyldest" – for derefter at kunne opleve nåden: andres nåde i form af, at de *efter at loven har talt* behandler ham som et medmenneske, accepterer og inddrager ham i deres kreds, i deres fællesskab igen.

Denne "mangel på begrebet nåde" i Leer-Salvesens bog, nævnes ikke her som en kritik – men som et (muligt) supplement. For er der noget hans bog er båret af – skønt (eller måske netop derfor) ikke teoretisk behandlet – så er det viljen til nåde: at ville inddrage drabsmanden i kredsen, i fællesskabet efter opgøret: dommen, straffen og soningen.

Dansk drabsdomt straffasoner.

Wolfgang Frisch: Tatbestandsmäßiges Verhalten und Zurechnung des Erfolgs. C. F. Müller Juristischer Verlag, Heidelberg 1988. XXIV + 694 ss.

Wolfgang Frisch – produktiv professor i Freiburg – har skrivit en omfattande monografi om brottsbeskrivningsenlig verksamhet och tillräknandet av följd. Boken representerar entydiga teman och trender i den moderna tyska straffrättsdogmatiken.

Frisch försöker i sin forskning tillämpa en funktionalistisk metod, vilken närmast betyder att de straffrättsystematiska grundlösningarna stöds med kriminalpolitiska argument. Frisch hör till de få som har orkat behandla traditionella problem utgående från en ny typ av uttalat normativa begrepp.

Föreliggande undersökning är uppenbart en del av ett långsiktigt projekt, vari centrala straffrättsliga grundbegrepp och ansvarsstrukturer bearbetas utgående från funktionalistiska utgångspunkter. Frischs föregående omfattande verk "Vorsatz und Risiko" (1983) behandlade frågor i anslutning till en funktionalistisk uppsåtslära. Idén var här att konstruera uppsåtet som en hänvisning till den del av brottsbeskrivningen som beskriver gärningens yttre omständigheter. Uppsåtet utgörs av gärningsmannens kunskap om de vid gärningsögonblicket förhandenvarande omständigheter med stöd av vilka man konstruerar de yttre krav som beteendenormen ställer på verksamheten. Uppsåtet befinner sig i en hänvisningsrelation till sådana beteendenormers element, som anger varför ett visst beteende är förbjudet. Beteendet åter är förbjudet om det i normativ mening är farligare och mera riskabelt än vad rättsordningen tolererar. Frisch är ingen finalist. Han försöker ändå gestalta det speciella orätta som framträder vid utförandet av uppsåtliga brott. Han tar således inte fasta på problematiken kring orsakandet av följd. Frisch är funktionalist i den meningen att han till uppsåtsbegreppet räknar närmast bara kunskapselement. Uppsåt är kunskap om vissa risker.

Föreliggande arbete utvidgar denna tematik i två riktningar. För det första behandlas nu såsom då s. k. beteededelikt, men förutom uppsåtet tas även oaktsamheten upp. Särskild uppmärksamhet riktas mot den del av brottsbegreppet som kallas objektiv: när är handlingen (i inskränkt bemärkelse) brottsbeskrivningsenlig (= stridande mot en beteendenorm) och när är den genom normstridighet orsakade följden att objektivt tillräkna gärningsmannen? Frischs avsikt är här entydigt att flytta de frågor, som tidigare främst gällt tillräknandet av följd, till det sammanhang de naturligt hör, dvs. till gestaltandet av beteendenormerna. Frisch är främst intresserad av hur risken åstadkoms i följd brotten. Detta visar i sig att hans funktionalism intar en medlande ställning i förhållande till å ena sidan traditionell finalism och å andra sidan till dem som företräder den följdiriktade läran om "objektivt tillräknande". Frischs arbete är samtidigt en kritik av den sistnämnda läran som uppfattas ha blivit för omfattande och konturlös.

Det är skäl att nämna Frischs indelning av normerna i beteendenormer och sanktionsnormer. Motsvarande indelningar görs även av andra, bl. a. av Urs Kindhäuser. Beteendenormernas adressater är medborgarna som verkar i olika roller. På samma sätt som i "Vorsatz und Risiko" får detta perspektiv på normerna en central betydelse. Straffrättsliga normer som beteendenormer berör verksamhet i olika praktiska situationer, varför kriterierna för det rättsligt otillåtna alltid bör formas utgående från ett ex ante-perspektiv. Sanktionsnormerna riktas igen mot laganvändarna. Först i detta skede beaktas tillräknandet av följd och ex post-perspektivet i allmänhet.

Frisch's normteori baseras på idén om att bedömningen av det orätta i viss verksamhet samt konstruktionen av beteendenormer grundas på en annan kriminalpolitisk tanke än tillräknandet av följd. Verksamhetens karaktär av rätt eller orätt bestäms utgående från olika juridiska och icke-juridiska normer och praxis. I sista hand får en avvägningsprocess avgöra om ett visst beteende utgjort ett klanderbart risktagande i förhållande till uppkomsten av viss följd. De värden som skall ställas mot varandra är individens handlingsfrihet och skyddet av rättsgoda.

En intressant tanke hos Frisch är att koppla den materiella straffrätten klarare till statsförfattningsrätten. Åtminstone i den tyska rättsordningen med en statsförfattning som på

många sätt reflekteras till straffrätten kan det vara meningsfullt att uppfatta straffnormerna på detta sätt; i stället för "otillåtet äventyrande" säger man "begränsningar i medborgarnas handlingsfrihet vilka motiveras med skyddet av rättsgoda". Enligt Frisch är det klarare fråga om allmänpreventiva hänsyn vid det egentliga tillräknandet av följden, t. ex. återställandet av rättsfriheten.

Arbetets betoningar återspeglas klart i omfattningen hos de enskilda avsnitten. Det andra kapitlet som behandlar klanderbart risktagande och således beteendenormer utgör nästan 2/3 av hela boken. Det tredje kapitlet, som behandlar tillräknandet av följd, är kortfattat om man jämför med det föregående. Särskilt avsnitt 2.E. torde intressera den läsare som tar fasta på praktisk tillämpning. I den behandlas separat bl. a. den verkan som vårdpersonalens skötsel har på ansvaret hos den ursprungliga gärningsmannen. Även offrets felaktiga beteende undersöks ur detta perspektiv. Ytterligare kan nämnas behandlingen av gärningsmannens ansvar för de olyckor som inträffar i samband med räddningsåtgärder.

I den tyska straffrättsdogmatiken har det skrivits mycket om normernas målsättning utgående från tolkningen av lagbestämmelser och dogmatiska konstruktioner. Frisch utvecklar denna synpunkt mycket långt. Det är egentligen så att först den normteoretiska skillnaden mellan beteendenormer och sanktionsnormer möjliggör ett förnuftigt bruk av normernas målsättning som ett tolkningsinstrument i straffrätten.

Bokens omfattning har också påverkats av det faktum att beteendenormer inte kan gestaltas på ett helt allmänt och abstrakt plan. En riktigare bild erhålls om man separat behandlar olika konstellationer som i praktiken vållar problem. Frisch kallar sin systemram vid behandlingen av beteendenormerna något högtidligt för fenomenologisk. Fråga är om följande treindelning: 1) situationer där beteendet gett upphov till en brottsbeskrivningsenlig följd; 2) situationen vari offrets egna åtgärder kommer emellan och 3) situationer, vari någon tredje griper in. Arbetet består i första hand av en genomgång av dessa typfall och utvecklandet av grunder för deras lösande. Frisch gör inte hela tiden en åtskillnad mellan frågan om beteendenormerna och tillräknandet av följd. Förfarandet torde kunna accepteras.

Behandlingen av tillräknandet av följd i det tredje kapitlet består av två delar. I den första delen behandlas frågor som går under namnet objektivt tillräknande, dvs. följdens tillräknande som en objektiv relation. Det andra avsnittet tar upp frågor i anslutning till avbrott i kausalkedjan. Här gäller det att avgöra hur långt gärningsmannens uppsåt täcker följdens uppkomst när det inträffat något annat än det som eftersträvat. I samband med tillräknandet av följd utnyttjas den mycket omstridda idén om ett hypotetiskt kausalförlopp i situationer av rättsenligt handlande. Detta mycket givande avsnitts bästa del utgörs av en välgrundad kritik av riskökningsteorin. Även avsnittet om avvikande från kausalkedjan är intressant. I det subjektiva tillräknandet ersätts delvis den traditionella uppsåtsdogmatiken av en granskning av innehållet i gärningsmannens beslut. Frischs lära visar klart att från idén om brottet som otillåtet risktagande är steget inte långt till beslutsteoretiska granskningar. Enligt Niklas Luhmann är skillnaden mellan risk och fara just det att risk alltid kan återföras till ett beslut. För Frisch är ett beslut inte bara något naturligt fenomen utan det innehåller delvis något normativt. Det avgörande är om gärningsmannen beslutat sig för att handla på ett sätt som äventyrar rättsgoda och om beslutet

”täcker” det som faktiskt inträffat? För oaktsamma brott utvecklar Frisch motsvarande läror.

Det är inte här möjligt att närmare redogöra för den diskussionstradition och rättsfalls-samling som utgör grunden för Frischs undersökning. Jag kan bara understryka att boken på ett tydligt sätt visar hur några av den tyska straffrättsdogmatikens grundteser har utvecklats till ett mycket omfattande system av ansvarsregler för olika typfall. Och denna utveckling har skett på några årtionden. Som exempel kan nämnas offrets egna ”riskanta” åtgärder eller medgivande till fara. Dessa fall har givetvis förekommit tidigare men först under de senaste åren har man uppfattat dem som teoretiskt intressanta. Så får tillitsprin-cipens innehåll och gränser i Frischs konception igen betydelse. Denna lära har under senare tid inte mycket diskuterats i Skandinavien. Nu blir det klarare varför gärnings-mannen inte behöver svara för sådana följder som ytterst orsakats av någon annan persons verksamhet.

Naturligtvis kan hävdas att straffrätten klarar sig utan dylika invecklade konstruktioner. Tyska rättsdogmatiker har som känt förmåga att kämpa för att övervinna sådana teoretiska svårigheter, vilka andra inte ens uppfattar som problem. Frischs arbete fäster dock uppmärksamhet på att bakom dessa fallkonstellationer står intressanta teoretiska problem och på att det är meningsfullt att söka svar som på något sätt är systematiska. Hans granskning är realistisk även i den bemärkelsen att det i praktiken inte är ovanligt att någon annan person än den enskilde uppsåtligt handlande gärningsmannen påverkar händelseförloppet. Genom att vidga perspektivet kan man analysera just dessa andra fall och märker tydligare att brott inte är en fråga om den övriga sociala omgivningen avskild händelse.

Frischs konstruktion har vissa intressanta kopplingar till det brottsbegrepp som utvecklats av Nils Jareborg i hans läroboksserie. Bägge strävar uppenbart efter att gestalta beteendenormerna utgående från idén om det förbjudna risktagandet. Den mest klara skillnaden dem emellan är att Jareborg mycket kortfattat berör mindre typiska fall och koncentrerar sig på de relativt klara fallen. Därför får t. ex. tillitsprincipen hos honom en mera anspråkslös behandling och eget risktagande behandlas just inte alls. För Jareborg är funktionalismens program främmande. Inte heller hämtar han sina kriminalpolitiska begrepp från en straffrätt som strävar efter att maximera skyddet av rättsgoda. Jareborg är ingen funktionalist utan grundar sina ställningstaganden i dessa frågor på moral- och värdefilosofi.

Som kritik mot Frisch kunde anföras att hans program är lika problematiskt som funktionalismens program i sig. I hans terminologi blir straffrätten ett tekniskt medel för riskhantering. Risken (beteendenormen) och kunskapen (uppsåtet) blir straffrättsens grundbegrepp. Allt förvandlas till normativitet, samtidigt som innehållet i de normativa principerna lämnas rätt obestämt. Frisch sysslar inte med någon egentlig begreppsdefinition utan behandlar t. ex. farorna och deras olika dimensioner som något slags mycket konkreta fakta. Ibland får man t.o.m. en känsla av att Frisch flyttar brottsmomenten från en plats till en annan, precis som vardagsrummets möbler, fastän han explicit förnekar detta.

En av grundidéerna hos Frisch är att man beträffande följdbrott alltid bör kunna definiera vad som hade varit korrekt beteende och från vilken tidpunkt klanderbart risktagande börjar. Detta är i många avseenden förnuftigt och i denna riktning har man under

senare tid sökt sig inom oaktsamhetsdogmatiken. Särskilt beträffande följder som orsakats direkt och utan medverkan av offer eller tredje person får man den uppfattningen att det klandervärda risktagandets yttersta gränser utsträcks mycket långt. Idén föranleder Frisch att pröva ansvaret även i situationer som inte hos andra överhuvud aktualiserar straffrättsligt ansvar. Helt generellt ser jag betydande faror i en dylik angreppsvinkel, vari man som brotts prototyp tar de oaktsamma brotten och ytterligare betonar objektiva bedömningskriterier. Samtidigt bör betonas att Frischs framställning nog innehåller kriterier med vars hjälp försök görs att i överensstämmelse med ultima-ratio principer inskränka ansvaret för följdbrott till de situationer där ansvaret för klanderbart risktagande kan uppfattas som kriminalpolitiskt nödvändigt och lämpligt. Denna del av teorin framhålls tyvärr inte tillräckligt i alla delar av arbetet.

I en dylik risktagandestraft ingår givetvis den märkligheten, vilken redan Karl Binding påpekade: misshandeln är strukturellt att uppfatta som ett uppsåtligt äventyrande av näsan.

Frischs grepp håller bäst när han behandlar skador som uppstår i samverkan mellan den som utsätter sig själv för fara och en tredje man. Särskilt medverkan i tredje mans verksamhet öppnar perspektiv mot delaktighetsläran, och belyser på ett intressant sätt den bakomliggande strukturen hos ansvaret för medhjälp. Det är klart fruktbart att granska delaktighetsläran som nära anknuten till det allmänna straffansvaret.

Som ett problem kan ytterligare nämnas att Frisch i sin analys av dylika straffrättsliga konstellationer i viss mening söker sig bakom många traditionella rättsprinciper och förvägrar dem en självständig betydelse. Detta gäller förutsebarheten (känd från kausalläran), socialadekvansen, tillitsprincipen samt regressförbudet.

Frågan uppstår huruvida det är nödvändigt att förklara strukturen hos det straffrättsliga ansvaret med hjälp av endast en normativ lära. Är det meningsfullt att försöka avslöja straffrättsystemets djupstruktur på detta sätt? Frischs monolitiska ansvarsmodell innebär en betydande betoning av systematiska hänsyntaganden. Om man t. ex. skulle utgå från ett mera praktiskt krav på att i enskilda fall komma till meningsfulla och skäliga lösningar, är det inte längre uppenbart att ovannämnda rättsprinciper enbart hör till marginalen. Det kan gott vara att de kan tillämpas parallellt samtidigt som helt skäliga resultat kan uppnås. Under alla omständigheter är den av Frisch framförda kritiken mot dessa principer belysande. Den visar på problemen med att utgå från mycket vida rättsidéer. Frisch är själv rätt pragmatisk i den bemärkelsen att han analyserar mycket konkreta exempelfall och utgår inte här från byggandet av någon abstrakt teori. Hur som helst finner jag det mycket intressant att ta ställning till frågan om hur långt man kan gå i riktning mot en avklädd teori. Särskilt om detta strävande innebär kritik av vissa traditionella rättsprinciper.

En av funktionalismens fäder, Claus Roxin, ställer sig mycket skeptisk i sin lärobok från 1992 till Frischs arbete. Enligt Roxin är det ohållbart att som Frisch strikt skilja mellan brottsbeskrivningsenlig verksamhet och tillräknandet av följd: i verkligheten är det alltid fråga om tillräknandet av följd och likheterna är större än skillnaderna. Roxin har närmast grundat sin lärobok på denna idé. Man får den uppfattningen att Roxins lärobok är mera moderat och underviker funktionalismens extrema uppfattningar beträffande grunderna för det straffrättsliga ansvaret.

Frischs bok beskriver på ett interessant sätt innehålllet i de strävanden som framförs av den ledande fraktionen inom modern tysk straffrättsdoktrin. Ur nordiskt perspektiv blir den intressant även av den anledningen att däri från ett helt annat perspektiv berörs sådana grundlösningar som Jareborg har representerat. Det är för oss nordiska läsare även värdefullt att följa med hur kriminalpolitiskt förankrade straffrättsforskare börjat söka stöd i statsförfattningen och bygger förhållandet så nära att man kan tala om straffrätt som tillämpad statsförfattningsrätt. Skillnader i rättskultur och tradition hindrar en direkt användning av dessa idéer i den nordiska straffrättsforskningen.

Kimmo Nuotio

Helsingfors Universitet

Peter Søndergaard: Den sicilianske mafia: Tradition og modernitet, utgitt av Aalborg Universitetsbibliotek, Aalborg, Forskningstekster nr. 1, 1989, 280 s. og Forskningstekster nr. 2, 1990, 349 s.

Når nordiske samfunnsvitere lærer seg italiensk og bruker år av sitt liv til studier av den italienske mafia, behøver ikke dette å bety at de har en mer eller mindre sosialantropologisk draging mot det eksotiske. Det ærerike sicilianske selskap kan synes fjernt fra den nordiske hverdag. Vesentlige trekk ved mafiaens dynamik kan allikevel være oss nærmere enn vi liker å erkjenne. Det skremmende er at disse trekk kan bli stadig mer ødeleggende – også i Norden.

En av dem som har erkjent dette er den danske sosiologen Peter Søndergaard. Omkring ham har det utviklet seg et miljø og et "mafialogisk" dokumentasjonssentrum av internasjonal betydning. Det viktigste resultat hittil er to bind med intervjuer og annen dokumentasjon omkring den sicilianske mafia, fra 1989 og 1990. Dokumentasjonen består av en samling tekster som gir en levende innføring i mafiaproblematikken. Det dreier sig dels om originale intervjuer med mafiosi og med eksperter, dels om biografiske og lokalhistoriske tekster og retslige dokumenter. Dertil kommer en del analytiske artikler. Søndergaard arbeider videre med et 3. og 4. bind, som vil dokumentere kampen mot mafiaen og bringe ytterligere teoretiske analyser.

Den mafiologiske forskning som foregår på Sicilia, bør imponere nordiske samfunnsvitere, som sjelden har grunn til å frykte for å bli skutt av sine forskningsobjekter. Denne risikofylte forskning foregår særlig ved "*Osservatorio sulla mafia*" i Catania, med Franco Cazzola og Raimondo Catanzaro, og "*Centro siciliano di documentazione Giuseppe Impastato*" i Palermo, med Umberto Santino, Anna Publisi og Giovanni La Fiura.¹ Blant de modige forløperne for de systematiske studier, som nå gjøres, kan nevnes Danilo Dolci som også er intervjuet av Søndergaard, og en del fremragende journalister og forfattere, som Indro Montanelli og Carlo Levi, som også kommer til orde i Søndergaards samlinger.

¹ I Tilleg til den omtale av disse to forskningssentra vi finner hos Søndergaard, kan særlig nevnes boken: *L'impresa mafiosa dall'Italia agli Stati Uniti*, av Umberto Santino og Giovanni La Fiura, Milano, 1990.

Raimondo Catanzaro, i "Observatoriet" i Catania, stiller oss overfor det betydningsfulle faktum at selv på Sicilia finnes det flere **typer** av mafia. Den Øst-sicilianske mafia omkring Catania er ifølge Catanzaro overført ved **smitte** fra Palermo-mafiaen, men den har samtidig mange særtrekk, som en slags mutasjon. Mens mafiaen i Palermo er oppstått på grunnlag av problemene i landdistriktene, har mafiaen i Catania utgangspunkt innen byens forretningsverden.

Bruken av organiske analogier, slik som sykdomsbegrep, innen samfunnsforskningen er vanligvis suspekt, men det sosiale fenomen "mafia" utvikler seg i så uvanlig fortettede sosiale nettverk og så intense konfliktsystemer at slike modeller her kan være nyttige. Det pragmatiske spørsmålet blir om slike modeller forsyner oss med fruktbare og testbare hypoteser.

Smitte kan være mange ting. I Catanzaros modell kunne vi se den opprinnelige vestsicilianske mafiaen som en **krefsvulst**, som har spredt seg med **metastaser** til Catania og til andre steder i Syd-Italia. Det neste stadium var deretter spredning til Nord-Amerika, hvor en ny mutasjon oppsto, som igjen har spredt seg tilbake til Europa og videre til Asias Triader. En annen like skremmende metafor er å se den mafiose sosiale patologi som en form for **aids**, hvor et HIV-virus er oppstått i en helt uvanlig biologisk situasjon i en fjern avkrog, og hvor den deretter har spredt seg til sivilisasjonens sentra ved forskjellige typer "samkvem". I aids-modellen er det ikke "det mafiose" som er selve den dødelige sykdommen. Mafiaen som et "società onorabile" er bare HIV-viruset, d.v.s. det instrument som nedbryter immun-systemene, dvs. som **setter den normale sosiale kontrollen ut av spillet**. Derved utleveres de opprinnelig normale, omliggende sosiale systemer til vanlige nedbrytende sosiale prosesser og dysfunksjoner.

Når en del av den beste mafilogiske tenkning er preget av denne organistiske "smitte"-tenkning, er det fordi modellen er nyttig rent retorisk og politisk: den forklarer bl. a. at årsaksforhold og bekjempelse her kan være like kompliserte som i den medisinske forskning omkring kreft og aids. Den "rettferdiggjør" bitter "medisin" og "kirurgiske" inngrep, deriblant slike som setter vanlige rettsprinsipper til side.

Vi som befinner oss et par "metastaser" borte fra den sicilianske mafian og står overfor mere urbane og bedriftsøkonomisk rasjonelle former for mafia, må forsøke å utvikle en mere analytisk tilnærming.

I Søndergaards samling er sosiologen Pino **Arlacchi**, professor ved universitetet i Cosenza, en god representant for en slik tilnærming. Fra studier av den tradisjonelle mafia og dennes "modernisering" etter den anden verdenskrig konsentrerer Arlacchi seg nå om det han kaller "**la mafia imprenditrice**", forretningsmafiaen, som representerer en ny utvikling i sytti og åtti-årene.² I forståelsen av denne mafiatype kan forestillinger om hemmelige samfunn med innvielsesritualer og æresbegreper i noen henseender være like lite interessant som norsk odelsbonde-romantikk ville være for forståelsen av det moderne Norge.

Selv mafiaens grunnlov, **omertá**, eksisterer her ikke lenger som et **absolut** forbud mot å samarbeide med myndighetene. De gamle enhetlige statsorganer er nå blitt fraksjonert i en

² Se også Arlacchis bok: **La mafia imprenditrice: l'etica mafioso e lo spirito del capitalismo**, Bologna 1983.

mangfoldighet av korporative organer og operatører og særinteresser, som kan bringes til å motvirke hverandre. Personer og ledende koalisjoner **innenfor** statsorganene kan enten bli kooptert av mafiose grupper eller bli gjensidig berikende samarbeidspartnere for dem. Politikerne, valgt fra mafia-dominerte distrikter, dannet før en buffer mellom staten og de lokale mafiaer. Politikerne sørget for at de to verdener ble holdt atskilt. Nå er tilstrekkelig mange av dem integrert i mafia-liknende nettverk, slik dette nylig er blitt avdekket i forbindelse med de italienske "tangenti", de mafiose bidrag til partikassene for offentlige kontakter. De bringer mafiaen med inn i parlamentene og regjeringskontorene.

Den tradisjonelle mafioso tilhørte de lavere lag i jordbruksamfunnet. Etterhvert som han avanserte i mafiaen, kunne han bli jordeier eller lokal forretningsmann. Den moderne mafioso er en urban forretningsmann eller entreprenør. Rekrutteringen skjer fra alle klasser i samfunnet. Den enkelte mafioso betyr nå lite, det er "coscaen", eller klanen, som er enheten, analogt med selskapet i næringslivet ellers.

Rollen som mafialeder er tradisjonelt **meklerens**, formidleren mellom de mange interessegrupper. Drap skjedde ikke for å oppnå vinning, men for å opprettholde den "ære", som var forutsetningen for at en leder skulle kunne tilfredsstille alle motstridende interessegrupper på rimelig vis. Den moderne mafia formidler og mekler, beskytter og dreper utelukkende i **egen** økonomisk interesse, for å bygge sine stadig større imperier.

Spranget mellom den gamle og den nye mafia er stort, men ikke større enn spranget i det legale næringslivet mellom det tradisjonelle paternalistisk ledede bedrift og det moderne konsern, som er frigjort fra hemmende tradisjoner og fra lojalitetsbånd til eierfamilier, til lokalsamfunnet og nasjonen – eller til sine egne ansatte, såsnart disse blir overflødig.

Det er her den moderne mafia har sin svakhet, som motkreftene kan utnytte. Et av utgangspunktene for den moderne **anti-mafia** i Italia var nettopp Pino Arlacchis teorier, som i 1982 resulterte i den såkalte La Torre-Rognoni loven. Den moderne æres-løse mafiaen, "gli uomi del disonore", har ingen æreskodeks, ingen respekt som holder dem sammen. De unngår bare selv-ødeleggelse ved å begrense sin aktivitet til sine egne distrikter. Dette er vanskelig hvor grådigheten råder. Ikke minst deres stadige grense-konflikter gir myndighetene en mulighet for iallfall å få de tapende parter i tale. I den gamle mafia eksisterte ikke slike "angrende syndere", **pentiti**, som nå blir kronvitner mot de altfor grådige seierherre.

Det statlige etterforskningsapparat, som den nye loven muliggjorde, har utviklet seg til et omfattende forskningscentrum og dets forskning begynner å gi resultater.³ Grunnlaget for de nye mafiosis makt var først og fremst informasjon. Mafiaens fiender begynner nå å få bedre og mer informasjon enn den som de mafiose selv disponerer. Dette er bakgrunnen for den lange rekke drap på de dommere (magistrati) som har ledet den helt enestående

³ Desverre er av naturlige grunner de sentrale forskningsresultater ikke offentliggjort. Noen glimt får vi f. eks. i Giovanni Falcones posthumt utgitte bok: *Cose di cosa nostra*, Milano 1991. Ellers kommer resultatene til syne i diverse offentlige utredninger og i halvoffisielle institutserier som *Centro nazionale di prevenzione e difesa sociale's "Documenti sulla criminalità organizzata*. I denne serien kan nevnes: Luigi Magistro, *Riciclaggio dei capitali illeciti*, Milano 1991.

forskning/etterforskning av mafiaen, nå sentrert i Roma. Mafiane har fått grunn til å frykte dem.

De mafiosi som myrdet anti-mafiaens leder, dommer Giovanni Falconi, må ha hatt sin egen informant blant de sentrale makthavere i Roma, som Falconi rapporterte til. Såfremt denne eller disse ikke blir avsløret, vil nye heroiske dommeres liv bli ofret. Hvor mange har det mot som kreves for å ta deres plass? Jeg hadde den ære å møte et par av dem, Claudio Nunziata og Felice Casson, på et seminar i Padova i september. De trodde selv at en avgjørende seier var i sikte, når det gjaldt den klassiske mafiaen. Den gamle mafia-epidemien ville kulminere. Men mafiaproblematikken var for disse dommere bare en del av **den statlige "illegalité"**, hvor partikorrupsjonen (Tangenti), frimurerlosjen P2 og stay-behind-gruppen Gladio bare er de allerede kjente overflate-fenomener.

Det eksisterer beregninger av den "gamle" mafiaens samlede styrkeforhold i Italia. Et informert anslag som vel er like godt som andre, er 150 klaner med 45.000 beveggede menn og 500.000 informanter og støttespillere (fiancheggiatori).⁴ Det som Falconis etterfølgere i beste fall kan klare, er vel å halvere antallet og å isolere den rest som overlever til lokale nisjer i det sosiale liv.

Det foruroligende er mafia-virusens evne til mutasjoner og den manglende immunitet i de tilsynelatende **legale** miljøer i nasjoner langt borte fra de sicilianske tradisjoner. De særpregede italienske mafiaformers skjebne blir her av begrenset interesse rent **praktisk** i forhold til de problemer med organisert økonomisk kriminalitet, som vi nå begynner å stå overfor, også i våre egne land. Mafiologiens betydning er imidlertid som grunnlagsforskning. Kunnskap om mafiaen er i første rekke nødvendig for en **teoretisk** forståelse av det som er i ferd med å skje. Måtte Peter Søndergaard få anledning til å fortsette det arbeid han her har påbegynt.

Edvard Vogt

Universitetet i Bergen

Peter Scherer: Das Netz. Organisiertes Verbrechen in Deutschland. Ullstein, Frankfurt/M - Berlin 1993. 236 sider. ISBN 3-458-36610-4.

Dagobert Lindlau: Der Lohnkiller. Eine Figur aus dem Organisierten Verbrechen. Hoffmann und Campe, Hamburg 1992. ISBN 3-455-08456-7. 319 sider.

Texten på omslaget av Scherers bok säger det mesta: Der Griff nach der Macht – die Verstrickung der Mächtigen – Das Versagen der Politiker. Det är nämligen en rätt träffande beskrivning av hela budskapet. Författaren är en journalist som enligt omslagstexten har i flera år arbetat med temat organiserad brottslighet.

Resultatet är en sammanställning av 22 korta skrifter av tidningsartikeltyp. Helhetsbilden som kommer fram är dock knappast övertygande: med denna teknik där man berättar en rad utsträckta anekdoter förmår man bara att förstärka tidigare fördomar och skapa en hemsk men ogenomsynlig uppfattning om att den organiserade brottsligheten lurar överallt.

⁴ *Il Gazzettino*, 7.9.1992.

Scherer presenterar en rad "sanna historier": en om det multikriminella parallelsamhället, en om nutidens slavhandel, en om avfallsmafian och atomsmugglare, en om pennings- och konstförfalskning, en om internationella finanshajar, en om biltjuvar, en om italiensk narkotikahandel, en om hur man skrämmer vittnen, flera historier om narkosituationen i Tyskland, en om penningtvätt, osv. Som om författaren skulle känna till alla dessa fenomen, berättar han övertygande anekdoter en efter den andra, utan belägg av någon seriös form.

Ingen definition av begreppet framkommer, ingen systematik i analysen, ingen belägg med klara källor läggs fram. Från detta perspektiv är dessa dock inga nackdelar utan nya bevis för hurdan den organiserade brottsligheten är: den kan inte beskrivas på ett annat sätt.

Det må stämma att en hel del av brottslighetsproblem kan dåligt beskrivas med statistiska och andra systematiska offentliga uppgifter, och att polisens liksom journalistens egen hemlig/icke-offentlig information kan och borde användas då som kompletterande kunskapskälla. Någon samband med den offentliga kunskapsproduktionen borde dock förväntas: här är denna samband ofta enbart den, att författaren på et eklektisk sätt citerar polisens brottsstatistik och promemorior när det passar honom, och då bara för att förskräcka med stora siffror. Kapiteln om aktiesvindleri verkar vara något mindre dramatiserad och närmare beskrivningar i andra källor; men den kapiteln är då inte heller mycket skrämmande, heller är den föraktfull men lakonisk.

En paranoid brottslighetsuppfattning – det är Scherers beskrivning – sådan som vi har många gånger tidigare fått uppleva när sensationspressen behandlar brottsligheten; bilden av samhället och beslutsfattarna är trist – en obehärskad situation med dels hjälplösa och okunniga, dels korrumperade kontrollmyndigheter och beslutsfattare.

Ingen konstruktiv bok denna. Hellre en samling kriminalunderhållning.

Bilagan är intressant: Scherer reproducerar den nya tyska strafflagstiftningen om organiserad brottslighet (OrgKG).

Också *Dagobert Lindlau* är en journalist som i årtal har sysslat med organiserad brottslighet, som "investigativ" journalist. Hans "Lohnkiller" är en annan typ av bok än Scherers. Lindlau koncentrerar sig på ett enda förbrytarkarriär, Werner Pinzner som i årtal opererade i Hamburgområdet. Pinzner beskrivs mångsidigt utgående från dokumentation av brottsefterforskning om honom och hans talrika dråp som begåtts på beställning av olika förbrytargrupperingar och -organisationer. Pinzners egen intervju var inte möjlig eftersom han begick självmord i polishäktet i samband med en skjuteri där han också dräpte åklagaren.

Bokens huvudvikt är omkring polisutredningen av Pinzners olika brott: han erkänner ett flertal, av vilka många förblir för oklara för att möjliggöra en effektiv efterforskning. Helhetsbilden som kommer fram tyder på en yrkeskarriär där Pinzners upprepat slår till när olika figurer i den tyska undre världen beställer hans tjänster.

Pinzner själv förefaller som en marginalmänniska också för yrkesförbrytare som använt honom för sina ändamål. Bilden om den undre världen kommer fram som mer realistisk som i Scherers beskrivning, bl. a. tack vare Lindlaus utgångspunkt – historien talar för sig själv utan att man behöver måla skrämmande hotbilder och ohållbara generaliseringar.

Boken är t.o.m. skrämmande på ett helt annat sätt än Scherers exploitation-bok. Kriminalunderhållning är boken dock också.

Författaren har också ett budskap som kommer fram i många sammanhang i själva texten. Den kondenseras i inledande kapiteln där han beklagar att förbrytare nuförtiden får överdriven skydd av dataskyddslagen emedan samma lag knappast kommer i bruk när det gäller en "vanlig" medborgare. Hans andra bekymmer är att juristkåren alltför ofta och i ökande grad nuförtiden hjälper brottslingar att fortsätta sin brottsliga verksamhet: "Allt fler jurister blir medbrottslingar av den undre världen", säger författaren.

Kauko Aroma

Rättspolitiska forskningsinstitutet
Helsingfors

Ted Goldberg: Narkotikan avmystifierad – Et socialt perspektiv. Carlsons bokförlag, Stockholm, 1993, 398 s.

Ted Goldberg er fil. dr. i sociologi og rektor for Socialhøjskolen, Stockholms Universitet. Han oplyser, at han har interesseret sig for "narkotikaproblemet" siden han i 1950-erne gik i skole i New York. Men hans nærmere kendskab til emnet kan henføres til flere års studier som deltagende observatør, hvor han har levet tæt på narkomaner i Stockholm, ligesom han har været med i behandlingsarbejdet.

Bogen falder i tre dele: om stoffer og stofbrugere, om afvigerkarrierer, og om foranstaltninger.

Goldberg sonderer mellem det han kalder helligdagskonsumenter og hverdagskonsumenter eller storkonsumenter af narkotika. Helligdagskonsumenter er dem, der nu og da bruger narkotika, men som kan styre det og derfor ikke tager narkotika, når der er andre ting, der optager dem. Hverdagskonsumenter er dem, der bruger narkotika til stadighed. Men dette skal dog ikke forstås således, at han ikke er opmærksom på, at også storkonsumenter i perioder kan holde op med brugen eller at der kan indtræde, hvad der kaldes spontan helbredelse.

Det er Goldbergs hovedsynspunkt, at det er forkert, når mange antager, at problemet har sin årsag i stoffernes magiske kraft. I eksperimenter har mange ikke kunnet skelne mellem virkningen af det rigtige stof og placebo. Virkningen af stoffet afhænger af mange andre ting end stoffet selv, blandt andet brugerens personlighed, livssituation og forventninger, og de omgivelser, stoffet tages i. Der er ikke belæg for antagelsen om, at der sker en udvikling fra hashbruger eller "helligdagsbruger" til hverdagsbruger. Og det er heller ikke rigtigt, når det antages, at hverdagsbrugerne søger at rekruttere nye brugere. Forholdet er tværtimod det, at hverdagsbrugerne ofte advarer nye. Det er altså ikke tilfældige unge, der på grund af stoffernes iboende kraft bliver hverdagskonsumenter. For at finde en forklaring på, hvem det så er, benytter Goldberg en særlig udformning af stemplingsteorien. Et barns dårlige forældrerelationer fører til en negativ selvopfattelse, der igen fører til en i forhold til omgivelserne besværlig optræden og at barnet i før-skole institutioner og i skolen fremtræder utilpasset.

Goldberg antager, at alle i forhold til andre mennesker optræder, så den reaktion, de får, svarer til deres selvopfattelse. "Afviger" er ikke noget på en gang givet. En "afviger"

gennemgår en proces, en karriere, hvor der gennem afvigende handlinger – som kriminalitet og stofbrug – hele tiden sker en bestyrkelse af den pågældendes opfattelse af at stå uden for det almindelige samfund. Der er ikke tale om, at hverdagsnarkomaner har andre normer end de tilpassede. De deler den almindelige opfattelse af, hvad der er rigtigt og forkert. De oplever sig selv som forkerte, forkastede.

Der er således ikke tale om, at hverdagskonsumenterne lever i en subkultur med en oplevelse af, at de normer, der hersker her, er de rigtige.

Der er stærke elementer af hævn og selvdestruktion i narkomanernes optræden. De glorificerer ikke den fornærede tilværelse, de lever i. Goldberg beskriver, hvorledes tilværelsen går mod et nulpunkt, hvor narkomanen oplever en valgsituation. Mellem at holde op eller selvmord. Det er ikke godt, når afvigerkarrieren forløber så langt. For mislykkes narkomanen her i sit forsøg på at holde op, vil døden være det, der er tilbage.

Hvad kan så gøres for at forhindre, at udviklingen kommer så vidt? Goldberg er yderst skeptisk over for den hidtil førte politik. Det er ikke lykkedes at begrænse produktionen eller smuglingen, og Goldberg fortæller nogle artige historier om, hvordan lande og efterretningstjenester, når overordnede politiske mål har været på spil, har benyttet sig af narkohandel i meget stor stil. Det gælder også lande som USA og Israel. Og det er klart, at den igangværende internationalisering gør tanken om i større omfang at holde stofferne ude stadig mere illusorisk.

I mere end 10 år har politi og socialmyndigheder i Sverige fulgt en strategi gående ud på, at narkoproblemet skulle bekæmpes ved at forstyrre gadehandelen og "stresse" miljøet. Tanken har været, at man ved at gøre det mere besværligt af gennemføre gadehandelen har kunnet mindske tilgangen af helligdagsbrugere. Og ud fra en – ganske vist fejlagtig – antagelse om, at det var det at prøve, der på grund af stoffernes virkning var begyndelsen til et liv som hverdagskonsument, har man ment herved at hindre, at nye udviklede et misbrug.

Der har også været en idé om, at helligdagskonsumenternes penge sikrede hverdagskonsumenterne – pusherne – det overskud de behøver til deres eget stofbrug. Men som Goldberg påpeger, har narkomanerne andre måder at skaffe penge på: prostitution og kriminalitet.

Tæt forbundet med stress-strategien er tanken om, at man kan bekæmpe narkomani gennem strengere straffe. Heller ikke den antagelse har Goldberg set bekræftet nogen steder.

Så er der spørgsmål om behandling. I hvert fald i forhold til den form for behandling, der anvendes i Sverige, udtrykker Goldberg stor skepsis. Der er adgang til tvangsbehandling, hvor den periode narkomanen kan tvangsbehandles er forhøjet fra 4 til 6 måneder, men også vedrørende andre behandlingsformer på institution beskrives den nedværdigelse, klienterne er udsat for – enten fordi det er et led i behandlingen eller fordi personalet misbruger en magtstilling. Det er nogle utrolige sager, der her refereres.

Endelig har Goldberg heller ikke megen tiltro til, at man gør noget fra eller til gennem den form for informationsvirksomhed, der drives i Sverige. Ganske vist har man opgivet en tidligere skrækkampagne som værende uden effekt. Men også den form for oplysningsvirksomhed, der nu anvendes, er – selv om den siges at bygge på tovejskommunikation – for autoritetspræget, når den sigter på at lære de unge, hvordan de skal reagere på et tilbud om stof.

Med andre ord forkaster Goldberg i det store og hele den hidtidige narkotikapolitik. Hvad vil han så sætte i stedet?

Han går ikke ind for en frigivelse af de euforiserende stoffer. Man kan ikke se bort fra den virkning, kriminaliseringen har i retning af at holde potentielle lejlighedsbrugere borte fra "narkotikascenen", og Goldberg er ikke tilhænger af narkotika under nogen form. Man kan heller ikke se bort fra den negative virkning af, at stofferne ville blive lettere tilgængelige i alle dele af landet.

De foranstaltninger, der efter Goldbergs opfattelse bør træffes for at få tag i problemet med hverdagskonsumenterne, afspejler hans stempingsteori. For at undgå starten, hvor barnet får en forkvaklet selvopfattelse som følge af "fejl" i forældreforholdet, må der gives forældrene bedre vilkår. Det er naturligvis lettere sagt end gjort, men konkret peges blandt andet på 6 timers arbejdsdag for småbørnsfamilier. Men vi må se i øjnene, at der under alle omstændigheder vil være forældre, der ikke er i stand til at skabe et stabilt og kærligt forhold til barnet, hvor barnet lærer, at der er noget, der er forkert. Her er det afgørende, at der er andre voksne, der kan give barnet denne forståelse. Samfundsudviklingen har gjort det sværere. Socialt udsatte familier lever meget isoleret. Derfor burde personalet i samfundets før-skole institutioner kunne tage sig af denne opgave, og i skolen burde lærerne træde til. Det gør de også efter evne, men Goldberg mener, at der er sket begrænsninger i ressourcerne, der kompromitterer løsningen af denne opgave.

Et hovedpunkt i Goldbergs foranstaltningsstrategi er bekæmpelse af arbejdsløsheden. Han har en tro på, at også mange narkomaner både vil og kan arbejde, og at det i et puritansk, protestantisk samfund, er afgørende for selvfølelsen at være med i det almindelige arbejdsfællesskab. For at gøre dette muligt i et samfund, hvor strukturarbejdsløsheden i og for sig er udtryk for, at der er mennesker, der, som samfundet er indrettet, er overflødige som producenter, foreslår Goldberg, at arbejdsløse får tilbudt arbejde i overtallige stillinger til markedsrettet løn. Da den hidtidige bistandshjælp ikke vil ækvivalere en fuld arbejds løn, er det Goldbergs tanke, at bistandsmodtagere kun skal arbejde så mange timer, som bistandsbeløbet svarer til i arbejds løn.

En dansk læser vil her opleve, at Goldbergs tanker er ved at blive realiseret i forbindelse med arbejdsmarkedsreformen.

Hvis det imidlertid ikke lykkes at standse den negative udvikling, vil samfundet på et tidspunkt reagere over for det, der nu er blevet en afvigerkarriere. Her må reaktionerne sigte på at mindske – ikke bekræfte – oplevelsen af at være udenfor. Forudsætningen for det er naturligvis, at de, der bestemmer reaktionen, forstår at tyde situationen, og ikke blot tager afvigerhandlingen, som den fremtræder. Det siger sig selv, at tvangsanbringelse sammen med andre afvigere ud fra denne opfattelse bør undgås.

På samme måde som afvigerstatus udvikles gennem en proces, vil også vejen væk fra denne identitetsoplevelse skulle ske gradvis. Vores opfattelse af egen identitet skabes gennem andre menneskers reaktioner. Typisk vil narkomanen herigennem få sin afvigeropfattelse bekræftet. Men den, der opfatter narkomanens situation, og ikke uden videre godtager den deri liggende provokation, har muligheden for at støtte en udvikling af narkomanens selvopfattelse i positiv retning. Med sin viden om, at narkomanen fundamentalt deler ønsket om at ændre sin situation, og at det er muligt at ændre en negativ selvopfattelse i positiv retning.

Jeg tror ikke, at læsningen af Goldbergs bog lader nogen, der er beskæftiget med behandlingen af narkomaner, uberørt. Hos mange vil det ansvar, der placeres på samfundet, nok vække til modsigelse. Og jeg må da også indrømme, at jeg, der ikke kender så meget til samfundsudviklingen i Sverige, har min stille tvivl, når Goldberg så ukritisk refererer til en igangværende social nedrustning. I Danmark hører vi jo ofte lignende udtalelser, medens foreliggende oplysninger om de ressourcer, der faktisk er til rådighed for sociale institutioner og skoler, tyder på alt andet end nedrustning. Den selvopfyldende profeti, Goldberg mener kan styre personers udvikling mod narkomani, kan måske også bestemme organisationers evne til at overkomme problemer. Hvis sociale institutioner taber i selvverdsfølelse, vil de nok også opleve deres manglende muligheder bekræftet.

Goldberg fastholder, at det er det enkelte menneske, med sin personlighed, livshistorie og aktuelle situation, der er det, interessen skal samle sig om, hvis vi skal forstå, hvorfor nogle bliver narkomaner. Men så forekommer det vel også nærliggende at interessere sig direkte for den enkelte persons mulighed for at få en dybere selvindsigt fremfor generelt at ville ændre på samfundsforholdene. Selv om jeg helhjertet for min egen del sympatiserer med Goldbergs ønske om, at småbørnsfamiliers situation forbedres, og at der skal være ordentlige pasningsmuligheder som supplement til forældreforholdet, er jeg ikke overbevist om, at sådanne bredt favnende foranstaltninger vil have nævneværdig indflydelse på det trods alt meget lille antal hårde stofmisbrugere. På samme måde har jeg min tvivl om et i denne henseende måleligt resultat af arbejdsmarkedsreformen.

Uanset samfundsindretningen må vi være forberedt på, at nogen vil opleve sig forstødt og udenfor.

Dette er imidlertid ikke nogen indvending mod Goldbergs teori om selvopfattelsens betydning for udviklingen af en afvigerkarriere. Eller mod hans iagttagelse af, at en negativ opfattelse ikke er noget engang givet, men kan ændre sig gennem en modsatrettet proces.

Goldberg nævner et sted, at en sådan positiv udvikling kan have sammenhæng med, at der er andre ting end narkotika, der sætter personen i forbindelse med sig selv. Det kan være religion, eller meditation. Men det kan også hjælpes på vej gennem indsigtfuld behandling. Det korte af det lange er nok – som Goldberg også selv siger mange gange – at der ikke er nogen enkel løsning på dette problem. Lige så lidt som der er på overforbrug af alkohol og mange, mange andre problemer, mennesker møder på deres vej.

Det jeg for min egen del vil konkludere af denne bog, er en bekræftelse af, at den hidtidige kontrolpolitik er udsigtsløs. At der heller ikke er nogen universalløsning at finde i behandling eller oplysningsvirksomhed. Men at det ikke betyder, at vi blot kan give op.

Det er meget komplicerede forhold, der fører til et hårdt narkomisbrug, og der er derfor brug for mange forskellige foranstaltninger, for at handskes med dette problem. Det, der lykkes overfor den ene, vil ikke have effekt over for den anden. Det betyder jo i hvert fald, at tvangsforanstaltninger til gennemførelse af en bestemt – usikker – behandlingsform bør være udelukket. Men det betyder også, at samfundet må opretholde et afbalanceret foranstaltningssystem. Jeg deler Goldbergs og mange andres opfattelse af, at den hidtil førte politik – med forhøjelsen af strafammer og anden understregning af kontrolelementet – ikke lever op til denne målsætning.

Hans Henrik Brydensholt
Østre Landsret, Kbh.

James A. Inciardi (red.): *Drug Treatment and Criminal Justice*. Sage Publikasjon 1993.

Som en følge av "the War on Drugs" i USA har narkotika og misbruksproblemer fått en stadig mer dominerende plass i rettsvesen og kriminalomsorg både i og utenfor anstalt. Inciardi er en av de mange kritikerne til denne opptrappingen av kampen mot narkotika. Ikke desto mindre ser han også en positiv effekt av en ellers negativ utvikling. De siste årene har en kunnet se til dels store endringer som går i retning av å legge større vekt på å møte stoffmisbrukere som kommer i kontakt med retts- og fengselsvesen i USA, på en mer human måte enn hva som tidligere var tilfelle. I rettssalene har det blitt mer vanlig å prøve å få stoffmisbrukere i behandling i stedet for soning i fengsel. Innen for fengselsanstaltene utvikles det et stadig større omfang av ulike behandlingstiltak. Også innen det vi i Norge kaller kriminalomsorg i frihet er det utviklet flere alternativer til vanlig "overvåking" eller meldeplikt uten noe annet tilbud. Selv om behandling av stoffmisbrukere innen fengselsvesenet i USA ikke er noe nytt, har det således skjedd ganske mye som det kan være verd å se noe nærmere på.

Boken inneholder 10 bidrag av ulike forfattere som dokumenter ulike prosjekter som er innrettet på behandlingen av stoffmisbrukere innen kriminalomsorgens rammer. Mange av bidragene har preg av å være oversiktsartikler og det er derfor ikke helt enkelt å gi en kort formidling av de prosjekter boken omhandler. Delvis er det prosjekter som foregår i de enkelte anstaltene som beskrives og analyseres, delvis er det beskrivelse av sentrale incitament brukte overfor forskjellige fengselsanstalter og lignende innen kriminalomsorgen.

Jean Wellisch, M. Douglas Anglin og Michael L. Prendegraft gjennomgår ulike behandlingsopplegg i USA for misbrukende kvinner som har begått lovbrudd. Etter forfatternes oppfatning synes trenden i den særegne behandling av disse kvinnene å gå i retning av en filosofisk grunnholdning om å få dem til å se på seg selv som aktører som må settes i stand til å ta ansvar for sitt eget liv, i stedet for å se på seg selv som offer. For å gi kvinnene muligheten til å klare dette, søker behandlingen å gjøre dem i stand til å gjennomføre endringer de ønsker i sin livssituasjon. Videre prøver mange av de nyere behandlingsoppleggene også å imøtekomme de mer praktiske behov disse kvinnene har i sin hverdag.

Hao Pan, Frank R. Scarpitti, James Inciardi og Dorothy Lockwood drøfter bruken av terapeutiske samfunn (TC) i behandling av stoffmisbrukere og i psykiatrien. Forfatterne trekker blant annet fram det store spriket mellom hva som formelt kvalifiserer til betegnelsen terapeutisk samfunn og hva mange behandlere og sosialarbeidere legger i betegnelsen. Forfatterne understreker det spesielle i relasjonen mellom klient og behandler i et terapeutisk samfunn og betydningen av såkalte encounter grupper i denne sammenheng. Et spesielt trekk i de terapeutiske samfunn som er innrettet på behandling av stoffmisbrukere (f. eks. Synnanon, Daytop og Phoenix House), er at de i stor grad baserer seg på tidligere misbrukere som behandlere. Forfatterne understreker at behovet for en bedre forståelse av de terapeutiske prosesser og en teori om hva som skjer i slike prosesser, øker etter som denne behandlingsmodellen tas i bruk av stadig flere for å få til atferdsendring hos ulike målgrupper.

Roger H. Peters tar utgangspunkt i den store andelen av narkotikabrukere i amerikanske fengsler. Han refererer ulike undersøkelser som har kartlagt omfanget av behandling og kommer med en oversikt over ulike typer av behandlingsopplegg som finnes. Peters

lister opp en del prinsipper for behandlingstiltak innen fengselsvesenet han mener er viktige for å kunne lykkes. Blant disse er prinsipper for hvordan slike behandlingstiltak bør organiseres og regler for de innsatte som skal delta i behandlingen. Peters drøfter videre hvordan en skal velge ut innsatte som skal delta i behandling og etter hvilke retningslinjer behandlingen så skal evalueres.

Steven S. Martin og James A. Inciardi beskriver en metode i sosialt arbeid som i USA kalles "case management". Etter hva jeg forstår handler det om å se på de enkelte klienters særegne behov og ut fra disse knytte klienten til tjenester fra ulike deler av de eksisterende hjelpeinstanser. Oppgaven til sosialarbeideren som jobber etter prinsippet om "case management", blir således å hjelpe klienten til å etablere kontakt med og koordinere de ulike instansenes tilbud.

Problemer med stoffmisbruk i ungdomsfengsler diskuteres av Richard Dembo, Linda Williams og James Scheidler. De presenterer en longitudinell studie av 399 personer som har blitt inntatt i ungdomsfengselet Tampa i Florida. På bakgrunn av det de finner gjør forfatterne seg til talsmenn for en tiltaksmodell med hovedelementene 1) preliminary screening, 2) in-depth assessment, 3) intervention, 4) aftercare og 5) longterm continuity of service.

James Schwartz beskriver erfaringene fra et behandlingsopplegg kalt Treatment Alternative to Street Crimes program (TASC). Det startet i det små i 1972 og omfatter i dag 125 program i mer enn 20 stater. Programinnholdet består i å kartlegge lovbrøyttere som er misbrukere, få dem inn i behandlingsopplegg og følge deres utvikling mens de er i behandling. TASC kan sees på som en brobygger mellom behandlingsapparatet og kriminalomsorgen.

James A. Incardi, Duane C. McBride og Beth A. Weinman tar opp spørsmålet om vurdering og henvisning av klienter i kriminalomsorgen i lys av et program kalt The Focused Offender Disposition Program. De diskuterer blant annet problemene med den utstrakte bruk av urinprøver i rettens vurdering og kontroll av klientenes misbruk.

Beth A. Weinman og Dorothy Lockwood redegjør for hvordan behandling for stoffmisbrukere er organisert i regi av føderale fengselsmyndigheter i USA. Behandlingsopplegget er konsentrert rundt fire elementer: opplysning/informasjon om virkninger og farer ved å bruke narkotika, poliklinisk behandling av misbrukere, institusjonsbehandling og ettervern. Forfatterne drøfter også ulike problemer som er knyttet til det å drive behandling innen rammene for kriminalomsorgen.

To prosjekter som er kalt Reform og Recovery, beskrives av Harry K. Wexler og Douglas S. Lipton. Prosjektene inneholder bestått i å gi veiledning og støtte til det stadig økende antall tiltak innen kriminalomsorgen som retter seg mot behandling av klienter med narkotikaproblemer som soner fengselsdommer.

James E. Rivers gir ut fra et evalueringsperspektiv oversikt over tiltak som er innrettet på stoffmisbruk og HIV i fangepopulasjonen. Hans grunnleggende spørsmål er hvordan spredning av HIV-smitte best kan begrenses innenfor de grenser kriminalomsorgen setter. Han konkluderer med at så langt synes det mest fruktbart å satse på mindre prosjekter som andre så igjen kan trekke erfaringer fra, istedenfor å gå i gang med store prosjekter som det er vanskeligere å endre i lys av de erfaringer en høster underveis.

Jeg finner det vanskelig å gi noen samlet vurdering av boka. Den er for fragmentert til at

man kan få noe detaljert analyse og kunnskap om enkeltprosjekter. Den vil imidlertid være et godt hjelpemiddel for dem som gjerne vil ha en oversikt over floraen av behandlingstiltak innen ulike deler av kriminalomsorgen i USA. Jeg vil tro at boken også vil være et godt utgangspunkt for den som vil gå videre for å få vite mer konkret hva de enkelte prosjekter går ut på.

Astrid Skretting

Statens Institutt for Alkohol- og Narkotikaforskning, Oslo

Ny litteratur

Markus Wahlberg (Red.): Karl Gustaf Ehrström: Föreläsningar över straffrättens allmänna läror. Institutionen för straff- och processrätt vid Helsingfors Universitet, Helsingfors 1994. xiii + 233 s.

Michael Walter: Strafvollzug. Lehrbuch. Richard Boorberg Verlag, Stuttgart 1991. ISBN 3-415-01555-6. 338 s. DM 48,00.

Morten Wegener: Juridisk metode. 2. udg. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, Kbh. 1994. ISBN 87-574-6760. 347 s.

Elmar G. M. Weitekamp & Hans-Jürgen Kerner (Ed.): Cross National Longitudinal Research on Human Development and Criminal Behavior. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1994. ISBN 0-7923-26202. xvi + 461 s. Dfl. 275,00.

Stefan Wichmann: Wirtschaftsmacht – Rauschgift. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am M. 1992. ISBN 3-596-10978-7. 181 s. DM 16,90.

Annegret Wiese: Mutter, die töten. Psychoanalytische Erkenntnis und forensische Wahrheit. Wilhelm Fink Verlag, München 1993. ISBN 3-7705-2849-2. 366 s. DM 58,00.

Jon "Jonas" Wold: Fanget av rus. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1993. ISBN 82-05-21693-2. 78 s.

Martin Wright: Justice for Victims and Offenders. A restorative response to crime. Open University Press, Milton Keynes 1991. ISBN 0-335-09697-2/-09696-4 (pbk.). xii + 159 s. £ 35.00/£ 11.99.

Gail Elizabeth Wyatt, Michael D. Newcomb & Monika H. Riederle: Sexual Abuse and Consensual Sex. Women's Developmental Patterns and Outcomes. SAGE Publications, Newbury Park 1993. ISBN 0-8039-4733-X (cloth). xiii + 250 s. £ 19.95.

Gaby Wölfel: Diversion im Hamburger Jugendstrafverfahren: Jugendbewährungshilfe als neuer Diversionsagent. Ergebnisse eines Begleitforschungsprojektes. Forum Verlag Godesberg, Bonn 1993. xiii + 220 s.

Malcolm Young: In the Sticks. Clarendon Press, Oxford 1993. ISBN 0-19-876289-5. xiii + 309 s. £ 27.50.

Malin Åkerström: Våld och hot i sjukvårdsarbeten. Dokumentation av en riksrepresentativ intervjustudie. 48 s. + bilag. ISSN 1104-1153. Kriminalvetenskapligt nätverk, Sociologiska Institutionen, Lund 1993.

Årsberetning for Center for Alkohol- og Narkotikaforskning ved Aarhus Universitet 1993. Århus [1994]. 30 s. + appendix.

*

Charles F. Abel & Frank H. Marsh: In Defense of Political Trials. Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1994. ISBN 0-313-25111-8. viii + 155 s. £ 49.50.

Alkoholpolitiska forskningsinstitutionen. Årsberättelse 1993. Helsinki 1994.

Anklagemyndighedens årsberetning 1993. Rigsadvokaten, Kbh. 1994. ISSN 0180-7169. 177 s.